

Vader en zoon overleefden de oorlog. Voor wie overleefde was er na de oorlog het wachten op bericht, of toch het liefst op personen. Er kwamen mensen terug, zij het mondjesmaat. Een deel verhuisde naar Israël en een ander deel, waaronder de Nelsons, naar Amerika. Anderen bleven, onder wie de bovenburen van mijn opa en oma. Ik heb een klein briefje, gedateerd 6 juni 1944. Opa Gerrit moest zich melden op de Euterpestraat, bij de beruchte *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*. Ik weet niet wat zich daar heeft afgespeeld, maar als iemand wist wat er in de wijk omging dan was het – met drie melkwijken en een winkel – de melkboer wel. Hij zal zich van den domme hebben gehouden, want na de oorlog hebben Hetty Chits-Bachra en Siegfried Chits een boom voor mijn opa in Israël laten planten. Verhalen, zo veel verhalen.

Ger Jan Onrust

Vlucht voor de grote, boze wolf

Konvooi door het ijs. William Geroux (Karakter, Uithoorn 2019), 352 blz., € 32,99

Op 27 juni 1942 vertrekken vijfendertig koopvaardij-schepen uit IJsland over de Atlantische Oceaan en de Noordelijke IJszee naar Moermansk en Archangelsk. Aan boord hebben zij voor een kapitaal aan onder meer gevechtsvliegtuigen, tanks, legertrucks en explosieven. De geallieerden willen daarmee Stalin de helpende hand bieden in de strijd aan het oostfront. De tocht, de zoveelste in rij, is uiterst riskant. Niet alleen kan bij de poolcirkel het weer het gehele jaar

door zeer verraderlijk zijn, ook liggen overal Duitse onderzeeërs op de loer. Een misschien nog groter gevaar vormen de jachtbommenwerpers, die bij de Noordkaap zijn gestationeerd en een bereik van 650 kilometer hebben. Bovendien is de vloot door het midzomernachtlicht vierentwintig uur per dag goed zichtbaar. Vandaar dat kruisers, torpedobootjagers, luchtafweerschepen, korvetten en vele andere marinevaartuigen het konvooi, dat officieel PQ-17 heet, omringen en beschermen. Het blijkt geen overbodige voorzorgsmaatregel, want buitengaats worden de schepen vrijwel meteen door Duitse onderzeeërs gezien en bestookt. Maar mede door de strakke defensieve formatie blijft de schade in eerste instantie beperkt. Ook een serieuze aanval van duikbommenwerpers halverwege de tocht wordt met redelijk succes afgeslagen. Weliswaar gaan er drie schepen verloren, maar er worden ook vier vijandelijke vliegtuigen neergehaald. Zowaar gloort er enig optimisme bij de zeelieden wat betreft het welslagen van de missie.

Maar in de avond van 4 juli komt er tot verbijstering van iedereen een onbegrijpelijk bevel binnen van de operationele bevelhebber, admiraal Dudley Pound. Het konvooi moet

worden ontbonden en de kruiser-escorte moet zich op hoge snelheid naar het westen terugtrekken. Wat was er gebeurd? Die ochtend ontving Pound het gedecodeerde bericht dat het gevreesde Duitse slagschip de Tirpitz het Noorse fjord, waar het verankerd lag, had verlaten (wat achteraf niet waar blijkt te zijn) en met hoge snelheid op het konvooi afkoerste. En een confrontatie van de kruisers met 'de grote boze wolf' wil hij hoe het ook zij mijden. Ook sommeert hij de bevelhebbers van de vrachtschepen en overige escortschepen zich te verspreiden en zelfstandig hun weg te vervolgen. 'In ieder geval' zal volgens de First Sea Lord dan een aantal schepen Archangelsk (het dichterbij gelegen Moermansk is inmiddels platgebombardeerd) halen.

Maar het bevel wordt niet eenduidig begrepen, want de meeste begeleidende schepen kiezen stante pede het hazenpad, althans, daar lijkt het op. Hoewel de Duitsers vervolgens maar liefst tweeëntwintig vrachtschepen tot zinken brengen, slagen verscheidene schepen erin aan de torpedo's, mortieren en bommen te ontsnappen en de noordelijkste havenstad van Rusland al dan niet gehavend op eigen houtje te bereiken.

Zo ook vier 'spookschepen', waaronder een gewapende trawler. De opvarenden van deze schepen beleven een hachelijk avontuur, waarvan de auteur uitvoerig en gedetailleerd verslag doet. Zo ver en zo lang mogelijk bevaren zij de meest noordelijke en tegelijk moeilijkste route. Ook verschuilen zij zich voor de U-boten, Heinkels en Junkers in het pakijss achter ijsschotsen en ijsbergen, en voorzien ze, om zo min mogelijk op te vallen, romp, dek en kajuit van een witte schutkleur. Uiteindelijk lukt het de gezagvoerders om via een lange omweg, waarbij zelfs Nova Zembla wordt aangedaan, het oorlogsmateriaal aan de Russische bondgenoot af te leveren.

Met *Konvooi door het ijs* heeft William Geroux behalve een spannend boek (sommige hoofdstukken lezen als een thriller) ook een boeiend historisch werk geschreven, waarin hij tal van nautische feiten en

gebeurtenissen tijdens de oorlog heeft verwerkt. Voor de beschrijving van de sfeer en de gemoedstoestand van de mannen op de schepen baseerde hij zich op een aantal dagboeken die tijdens de barre tocht zijn bijgehouden en niet in de golven zijn verdwenen. Voor het historische achtergrondmateriaal heeft hij zowel in Britse, Amerikaanse, Russische als Duitse bronnen research verricht. Veel aandacht besteedt hij aan de correspondentie tussen Roosevelt, Churchill en Stalin. Uit de brieven die zij elkaar stuurden (als het aan Stalin lag had de invasie in Normandië al in 1942 plaatsgevonden) heeft hij rijkelijk geciteerd. Hij laat daarmee bijvoorbeeld zien dat de relatie tussen Churchill en Stalin tijdens de oorlog veel te wensen over liet. Eigenlijk vertrouwde Churchill zijn medestander in de gezamenlijke strijd tegen Hitler voor geen cent, maar hij was wel gedwongen met hem samen te werken. 'De vijand van mijn vijand is mijn vriend.' Het machtspolitieke spel tussen de drie voormalige wereldleiders vormt niet alleen een interessant thema in het prachtig uitgegeven boek, het geeft ook een extra cachet aan het enigszins vergeten verhaal.

Gert Moleman

Reuzegezellig

Gezellig! Hoe typisch Nederlands is gezelligheid? Petra Vethman (Ambo/Anthos, Amsterdam 2019), 264 blz., € 21,99

Boeken met een woord als titel willen regelmatig breed uitwaaien over het onderwerp. Denk aan *Burgers* van Schama, *Congo* door Van Reybrouck, *1491* van Mann of *Zout* van Kurlansky. Een boek met de titel *Gezellig!* en de

ondertitel *Hoe typisch Nederlands is gezelligheid?*, en op de flaptekst 'tot op de bodem van het gourmetpannetje geresearcht' doet vermoeden dat dit ook zo'n boek is. Dat is het niet. *Gezellig!* is wel een lekker weglesboek, een boek om cadeau te doen, met een vleugje nostalgie en meningen van bekende Nederlanders. *Gezellig* bestaat zeker sinds de dertiende eeuw. De betekenis is dan 'omgaande met', of 'vriendschappelijk'. Het woord is afgeleid van 'gesel', de gildeleerling. In druk is het digitaal voor het eerst te vinden in de *Middelburgsche Courant* uit 1760. Het gaat om een bericht over een overleden Schot van 124 jaar, die ondanks gebreken, gezellig bleef. De eerste tien pagina's van *Gezellig!* zijn gericht op de geschiedenis van het woord. Natuurlijk komen Simon Schama (*Overvloed en onbehagen*), Russel Shorto (*Amsterdam. Geschiedenis van de meest vrijzinnige stad ter wereld*) en Herman Pleij (*Moet nog steeds kunnen*) voorbij. Vanzelfsprekend refereert Vethman aan de vermeende onvertaalbaarheid van het woord. Terecht merkt zij op dat de Duitsers 'gemütlich' kennen en de Denen 'hygge' (het Deense boek hierover is zelfs in Nederland uitgegeven). De exacte betekenis van die woorden is anders, maar voor

hoeveel woorden in welke taal dan ook geldt dat niet? Hoewel de vraag of gezellig typisch Nederlands is in de ondertitel wordt gesteld, komt het antwoord niet verder dan het bovenstaande: geen rechtstreeks antwoord, maar, aangezien in andere talen geen equivalent is, is 'gezellig' typisch Nederlands.

Als het woord 'gezellig' inderdaad tot op de bodem was uitgezocht, dan hadden toch Ferdinand Tönnies (*Gemeinschaft und Gesellschaft*), Norbert Elias (*Het civilisatieproces*) of Joop Goudsblom (*Vuur en beschaving*) langs moeten komen. Dit is niet de meest toegankelijke literatuur, maar het zijn zeker bronnen die Petra Vethman, die culturele studies aan de UvA studeerde, ooit tegen zal zijn gekomen. Vethman verkeert nu echter in andere kringen; zij is adjunct-hoofdredacteur van *JAN Magazine*, een *lifestyle glossy*, met veel aandacht voor *celebrity's* en het luxe leven.

'Het is een lekker weglesboek, om cadeau te doen, met een vleugje nostalgie en bekende Nederlanders'

Wat is *Gezellig!* dan wel? Een boek waarin terugkerende bijeenkomsten van veel Nederlanders worden beschreven en waar regelmatig bekende personen hun licht over mogen laten schijnen. Zo worden kok Alain Caron en een *Heel Holland Bakt*-jurylid aangehaald in een hoofdstuk over kaasfondue, gourmetten, eten bij Van der Valk en bij de chinees, stampot en pannenkoeken eten, de man als chef, et cetera. Andere geïnterviewde 'deskundigen' zijn bijvoorbeeld Dieuwertje Blok (Sinterklaas), Jan des Bouvrie (wonen), Jort Kelder (Oranje), Jos Mark (van kampeersite campingtrend.nl; over kamperen) en Anita Witzier (feesten).

En wat is dan gezellig? Dat is bijvoorbeeld gezamenlijk luisteren naar G.B.J. Hiltermann, met zijn allen rond de houtkachel, spelletjes spelen, kamperen in je De Waard-tent (voor linkse intellectuelen), een huisje van Sporthuis Centrum, stampot ▶